

آشنایی با کتابخانه

خدا بخش

بدر السادات شاهرضایی

یک از دو زبان از اهداف این کتابخانه محسوب می‌شود. برای نیل به این مقصود یک فرهنگ لغات هندی فراهم آمد. اعمال این تدبیر باعث شکست یخ‌های تنفر بین دو گروه زبانی شده و انگیزه همکاری ملی را تقویت بخشید.

انتشار فصلنامه از دیگر اقدامات کتابخانه خدا بخش است؛ به گونه‌ای که موارد کمیاب موجود در این مرکز به فرهیختگان خارج از هند معرفی می‌شوند. این مرکز جهت تسریع در امور تحقیقاتی با همکاری UGC و بورسیه‌های ملی که با ICHR در ارتباطند اقدام به بورسیه و برگزاری دوره‌های آموزشی برای دانشجویان دوره دکتری ادبیات و اساتید دانشگاه‌هایی که با آنها کار می‌کنند، نموده است. انجام این امر در دستیابی دانشمندان و پژوهشگران به مطالب و منابع کمیاب موجود در کتابخانه خدا بخش و دیگر اماکن کمک موثری می‌کند.

این کتابخانه برای نخستین بار در هند توسط هفت دانشگاه کشمیر، جامیا، گولبارگا، همدرد، شانینیکن، مغاز و بیهار به رسمیت شناخته شد و هم‌اکنون به عنوان یک مرکز تحقیقاتی برای اعطای درجه دکتری ادبیات به کسانی که در کتابخانه به عنوان همکار فعالیت دارند، تلقی می‌شود.

کتابخانه خدا بخش در زمینه همکاری بین‌المللی و منطقه‌ای در جنوب آسیا به عنوان نهاد عمده‌ای که پیشنهاد همکاری را محقق ساخته و با احداث یک عمارت بزرگ آکادمیک به آن واقعیت بخشیده مطرح است. این موارد از طریق همایش‌های منطقه‌ای کتابخانه خدا بخش در خصوص نسخه‌های خطی مهم مرتبط با تصوف، طب یونانی مبتنی بر تفکر روشنگر اردو، تاریخ هند، مطالعات قرآنی و ادیان هندی مورد تحقیق قرار گرفته‌اند، به طوری که دانشمندان منطقه جنوب آسیا با همکاری یکدیگر میراث به یادگار مانده انسانها را که در کتابخانه‌ها مدفون گردیده‌اند، استخراج و به منظور استفاده بشر آنها را آشکار می‌سازند.

جمع‌آوری متون تحقیقی

دستیابی به متون مهم مرتبط با زمینه تخصصی کتابخانه از جمله

خدا بخش (۱۸۴۲ - ۱۹۰۸ م) مجموعه وسیعی از نسخ خطی، میراث مرحوم پدرش محمد بخش، را در کتابخانه‌ای گردآوری نمود و تا حد امکان تعداد دیگری نیز بر آن افزود و به این ترتیب وی کتابخانه عمومی خدا بخش را در سال ۱۸۹۱ م در شهر پتنا^۱ تأسیس نمود. از آنجا که کتابخانه‌ها تنها نقش احیای میراث ملی یک کشور را ندارند و در ارتقای روابط بین‌الملل نیز نقش مهمی را بر عهده دارند، کتابخانه عمومی شرقی خدا بخش نیز با قدمتی یک قرن، پس از تصویب پارلمان هند در سال ۱۹۶۹ بعنوان نهادی ملی شناخته شد و از جولای سال ۱۹۷۰ به عنوان نهادی مستقل تحت نظارت هیأت مدیره اداره می‌شود. نقش مهم ملی این مرکز سبب گشت تا جایگاه ویژه‌ای را به عنوان کتابخانه‌ای پژوهشی و تحقیقی احراز کند. کتابخانه خدا بخش با تلاشهای مستمر و پی‌گیری که در زمینه دستیابی به کتب و متون مختلف و حفظ و انتشار آنها داشته، به عنوان یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های نسخ خطی فارسی و عربی و کتابهای چاپی کمیاب به زبانهای شرقی، انگلیسی، فرانسوی و آلمانی و نقاشیهای غیر قابل ارزش‌گذاری از مکتب‌های مغولی، راجپوتی، ترکی و ایرانی مطرح شده است.

جواهر لعل نهرو، دولتمرد فرهیخته هندی، در سال ۱۹۵۳ م. ضمن بازدید از این کتابخانه دستور انتشار علوم و دانش موجود در آن را صادر کرد. بر این اساس این کتابخانه ضمن کسب نقشی فراتر از یک کتابخانه سنتی و تبدیل شدن به یک جریان اصلی در دهه ۱۹۹۰ با استفاده از شیوه خاص خود به مرکزی آکادمیک تبدیل گشت. کتابخانه خدا بخش با برگزاری دوره‌های آموزشی، سمپوزیوم‌ها، گفتگوها، سخنرانی‌ها و همایش‌های ملی و بین‌المللی اقدام به خلق یک آگاهی عمومی راهگشا و مترقی، و اشتیاقی برای شناخت ناشناخته‌ها از میان اسناد مکتوب موجود در کتابخانه و عرضه دانش به مشتاقان آن از طریق سخنرانی مسئولان کتابخانه در همایش‌ها نموده است.

همگرا سازی زبان اردو با زبان هندی، ضمن حفظ هویت مستقل هر

کارهای منظم کتابخانه می‌باشد. با تلاش و پی‌گیری مستمری که پس از گفتگوی کتابخانه با اتحادیه دولتی در طی زمانی بیش از بیست سال انجام گرفت، این مرکز موفق به گردآوری مجموعه‌هایی از نسخ خطی شد که از این میان می‌توان به مجموعه ایران و دانشجویان ایرانی در پتنا اشاره داشت.

نسخه‌های خطی

این کتابخانه در طی سالی تهیه گزارش مورد نظر به ۱۰۳ نسخه خطی از طریق خرید یا اهداء دست یافته است که از طریق تهیه میکروفیلم و زیراکس موارد درخواستی مراجعین به آنان کمک می‌کند.

متون چاپی

دستیابی به کتاب‌های چاپی با توجه به اصول مربوطه نیز یکی از برنامه‌های منظم کتابخانه است. این کار از طریق خرید، اهداء و یا مبادله صورت می‌گیرد.

مجموعه‌های صوتی و تصویری

این کتابخانه در حال ساخت مجموعه جامعی از نوارهای صوتی و تصویری از نویسندگان و شاعران ممتاز و افراد برجسته در فرهنگ ترکیبی Ganga-Jamni هند است.

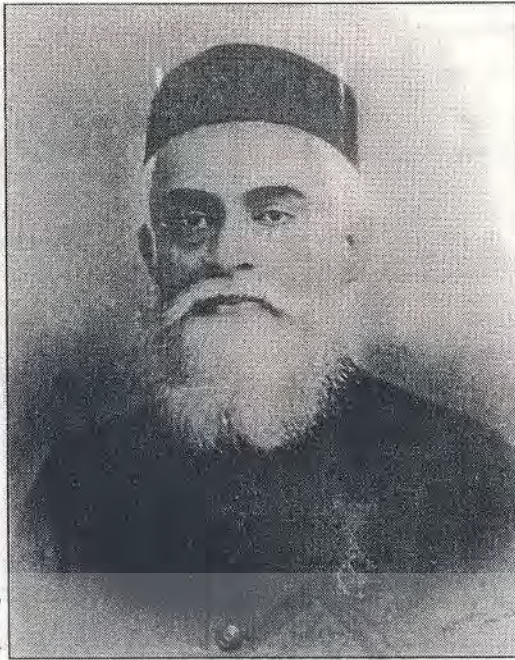
تهیه جزوات توضیحی برای نسخ خطی

تهیه جزوات توضیحی و راهنما برای معرفی نسخه‌های خطی از دیگر فعالیت‌های عمده کتابخانه است که براساس موضوع بندی انجام می‌شود. مدیر علمی این کتابخانه در سال ۱۹۰۵ تحت نظارت دانشمند مشهور، آقای دین‌سون رز، طرح تهیه جزوات مزبور را آغاز نمود که تاکنون ۳۶۷ جلد جزوه تهیه شده است. در خصوص اکثر جزوات قدیمی که از مدت‌ها قبل به چاپ نرسیده بودند، مجدداً اقدام به تهیه جزواتی جدید با همان محتواها شدند. جزوات توضیحی و راهنماهای مربوط به کتب چاپی به زبان‌های اروپایی نیز در کتابخانه خدابخش مجدداً منتشر شده‌اند. جزوات جدید نسخه‌های خطی مرتبط با شعر فارسی، حدیث، ادبیات فارسی و تصوف ایرانی نیز مراحل پایانی چاپ خود را می‌گذرانند.

به سوی یک جزوه واحد جهت اطلاع رسانی درباره

مجموعه‌های نسخ خطی

کتابخانه به منظور عرضه اطلاعات در یک مرکز در خصوص

خدابخش

(۱۹۰۸ - ۱۸۲۲)

مجموعه‌های خطی عربی، فارسی و اردو که در سراسر دنیا پراکنده هستند، تلاشهایی در جهت تهیه فهرست مختصر اطلاع‌رسانی از مجموعه نسخه‌های خطی داشته است که هنوز فاقد جزوه راهنما هستند. حدود ۱۲ مورد از مجموعه‌های فوق قبلاً تحت پوشش قرار گرفته‌اند که «تصوف» از جمله عناوین نسخه‌های خطی است که در میان این فهرست‌ها جای گرفته است.

همایش‌های منطقه‌ای جنوب آسیا

ظهور یک عمارت آکادمیک

در حدود نیمی از تجربه و دانش بشری هنوز در میان مجموعه‌های خصوصی و عمومی نسخ خطی مدفون گشته و موجب محروم ماندن نسل بشر از میراث گرانبهای خود در حدود هفتصد سال شده است.

کتابخانه خدابخش به منظور استخراج این میراث ارزشمند، یک برنامه جدی و مستحکم جهت انجام یک تحقیق فشرده از طریق برگزاری همایش‌های ویژه در زمینه‌های تخصصی تنظیم نموده است که هند، پاکستان، بنگلادش و کشورهای دیگری از جنوب آسیا به آنها علاقه دارند. از موضوعات مورد بحث می‌توان به موارد طب یونانی، تصوف، ادیان هندی، ادبیات اردو، تاریخ هند و ادبیات قرآنی، علمی، فارسی و عربی اشاره داشت. طرح برگزاری همایش‌های مزبور در جهت استخراج و معرفی نسخه‌ها و ترجمه‌های مهم و سپس انتشار دانش‌هایی که صدها سال در آنها نهفته است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

هدف طرح کتابخانه از برگزاری همایش منطقه‌ای جنوب آسیا، ایجاد یک زیر ساخت آکادمیک جهت عرضه یک مبنای قوی برای ساختار برتر ملل جنوب آسیا است که اینک سریعا با برنامه «همکاری منطقه‌ای جنوب آسیا» در حال مرتبط شدن است. آکادمیسین‌هایی که حامی این ایده هستند، معتقدند فضای مناسبات و همکاری دوستانه که در خلال تلاش‌های روشنگرانه به وجود آمده، مانند آنچه کتابخانه خدابخش در حال تهیه آن است، می‌تواند وجود یک اساس پایاتر برای بنای بزرگ ملل جنوب آسیا که در حال ساخت آن هستند را ثابت کند.

اولین همایش که به موضوع طب یونانی اختصاص یافت در سال ۱۹۸۴ با حضور ۵۲ دانش‌پژوه برگزار شد. دومین دوره همایش در سال ۱۹۸۵ برگزار شد که به نسخه‌های خطی تصوف اختصاص یافت. همایش سوم با همکاری بنیاد اسلامی همدرد^۴ در فوریه ۱۹۸۶ در شهرهای پتنا و

دهلی برگزار شد که به نسخه‌های خطی اردو و تفکر روشنگرانه در دوره بعد از استقلال زبان اردو اختصاص داشت.

همایش چهارم این مرکز نیز در سال ۱۹۸۸ بود که در خصوص نسخه‌های خطی تاریخ میانه هند به اجرا درآمد. همایش پنجم مختص موضوعات قرآنی بود که از ۲۲ تا ۲۶ فوریه ۱۹۸۹ در پتنا برگزار شد. نظر به اینکه تاریخ همایش با جشن‌های صدمین سال مولانا آزاد هم‌زمان بود، جلسه ویژه‌ای از همایش به موضوع آثار مولانا آزاد در ادبیات تفسیر قرآنی اختصاص یافت که ۳۵ مقاله درباره موضوعات قرآنی و ۱۵ مقاله درباره آثار مولانا آزاد در ادبیات تفسیری در همایش عرضه شد.

همایش بین‌المللی ادیان هندی

یک همایش بین‌المللی ادیان هندی (ادیان برخاسته از هند مثل هندوئیسم، جاینیسم، بودیسم و سیکسزم)^۵ در خلال سال مورد گزارش به مناسبت فرخنده پایان جشن‌های فعالیت یک قرن کتابخانه از ۲۴ تا ۲۶ دسامبر ۱۹۹۴ در دهلی‌نو برگزار شد. از آنجا که در دهه پایانی قرن بیستم مهمترین پدیده رایج در جهان گرایش بشر به سوی خشونت است و هند و کشورهای آسیای جنوبی از این پدیده مصون نیستند، بنابراین مهمترین وظیفه دانش پژوهان در این زمان مهار خشونت در جامعه بشری است. همایش فوق کوششی بود جهت روشن ساختن شعله عشق و دوستی در تاریکی تنفرها به طوریکه مردم توان درک متقابل را داشته باشند. هندو مسلمان را درک کند و مسلمان هندو را. همان‌گونه که در زمانهای قبل چنین بوده، یعنی وقتی که افرادی مثل آلبرونی^۶، ابوالفضل، حضرت مظهر جان جانان حضور داشتند و نیز زمانی که اردو یک زبان زنده بود و هزاران کتاب به زبان اردو درباره هندوئیسم وجود داشت. بدین منظور تصمیم گرفته شد مشارکت نویسندگان عرب و فارس در مطالعات مربوط به ادیان هندی

(ادیان برخاسته از هند) مطرح شود و درباره مطالعات انجام شده در قرون اولیه اسلامی توسط جغرافیدانان عرب، ایرانی و آسیای مرکزی به تفصیل مذاکره شود. یعنی اولاً توسط مسافران و مورخان و بعد توسط نویسندگان هندی - ایرانی، هندی - ازبکی و

هندی - افغانی و نیز توسط دانش پژوهان هندی از دوره قرون وسطی که عرب‌ها و فارس‌ها واسطه بین آکادیسین‌ها بودند. بنابراین تصمیم گرفته شد به همین مناسبت نمایشگاهی از کتاب‌های اردو و نیز درباره ادیان هندی در سالن آجانتا از موزه ملی برگزار شود و مراسم افتتاحیه این نمایشگاه و همایش به طرز با شکوهی با سخنرانی ریاست جمهوری هند، دکتر شانکار دایال شارما^۷، آغاز شد. این همایش پنج جلسه داشت که ریاست جلسه پنجم آن را پروفسور فتح ا... مجتبیایی از ایران عهده‌دار بودند. موضوع همایش بعدی «مفهوم برداشت هندی از اسلام و مسلمین» عنوان شده است.

برگزاری سخنرانی‌ها

کتابخانه خدابخش در راستای فعالیتهایش به برگزاری سخنرانی‌های سالانه اقدام نموده است و دانشمندان و دانش پژوهان برجسته در زمینه مطالعات تاریخی، زبان اردو، فارسی، عربی و مطالعات اسلامی سخنرانی داشته‌اند که متن بسیاری از این سخنرانی‌ها منتشر شده است.

نسخه‌های مهم

کتابخانه خدابخش از سال ۱۹۷۷ به منظور عرضه نسخه‌های مهم و حساس از متون کمیاب موجود در قالب یک طرح بلند مدت کوشش‌هایی انجام داده است. لذا دانش پژوهان در مناطق دور نیز به طور یکسان می‌توانند از آن نسخه‌ها بهره‌مند شوند و در میراث ارزشمند بشری که با زحمات فراوان توسط آقای خدابخش و جانشینان او نگهداری شده‌اند، سهیم گردند. نسخه‌های مهم از موارد ذیل به علاقمندان عرضه شده است:

شمس البیان فی مصطلحات الهندوستان (یکی از لغت‌نامه‌های پیشین اردو - هندو)، صحف ابراهیم، خلاصه الکلام، باقی معانی، مجموعه نفیس (فرهنگ‌های مشهور کتاب‌شناسی شاعران فارس از قرن ۱۸)، مثنوی تصویر محبت

(داستانی عاشقانه از پتنا در قرن ۱۸ که توسط شمس الدین فقیر، شاعر مشهور نوشته شده است.) قطعات حسرت نوشته حسرت عظیم‌آبادی و کنز التواریخ نوشته غلام یحیی (زندگی اولی از ۱۸۳۲ تا ۱۸۸۰ و زندگی دومی از ۱۸۸۰ - ۱۹۰۰ بوده است). فرهنگ ذوفانی گویا (یکی از قدیمی‌ترین لغت‌نامه‌های فارسی تألیف پروفسور نذیر احمد)، اک نادر

رونامه‌چی (۱۸۷۵ - ۱۹۲۵) نوشته سید مظہر علی سندلوی^۸ (حاوی حوادث پنجاه سال از ۱۸۷۵ تا ۱۹۲۵ کہ توسط پروفیسور نورالحسن ہاشمی معرفی شدہ است)، و بالاخرہ کتاب خودنگار کہ نوشتہ‌های جنید احمد است (حاوی خودنگارهای ہندوهای بسیار برجستہ) . علاوہ بر آنها متون دیوان مشافی، دیوان مہید و لغت بہاخوا نیز قبلاً بہ چاپ رسیدہ‌اند.

ترجمہ آثار مہم بہ چند زبان

از دیگر اقدامات کتابخانہ خدابخش ترجمہ آثار مہم بہ زبان‌های مختلف در جہت نزدیک سازی زبان‌های منطقہ‌ای با یکدیگر است . این طرح بہ اقوام مختلف فرصت می‌دہد تا یکدیگر را بہتر بشناسند. البتہ بیشتر این ترجمہ‌ها بہ زبان‌های اردو، ہندی، انگلیسی و کشمیری انجام شدہ است. از جملہ کتابہایی کہ ترجمہ آنان بہ تازگی تکمیل شدہ است، می‌توان بہ کتاب تاریخ حسن نوشتہ جواد حسین، و نیز آثار خواجہ میرداد بہ نامہای اسرار الصلاة، رباعیات دارد و وردات اشارہ کرد.

بورسیہ کتابخانہ خدابخش

کتابخانہ خدابخش بہ منظور تسریع روند تحقیق با ہمکاری کتابخانہ ICH ICHR/VGC و UGC اقدام بہ بورسیہ کردن محققان نمودہ است. عناوین زیر از جملہ موارد تحقیقاتی این بورسیہ‌ها ہستند کہ مراحل پایانی

خود را می‌گذرانند:

۱. کتاب‌شناسی اسلام و دمکراسی ۲. کتاب‌شناسی اسلام در آریسا^۹
۳. مطالعہ جامعہ در نقد ۴. اختیار الرفیق کہ از نسخ مہم می‌باشد.
- تاکنون ۱۲ دانش‌پژوہ از طرح بازدید بورسیہ‌های کتابخانہ خدابخش بہرہ یافتہ و کارهای سودمندی در زمینہ‌های تاریخ، ادبیات فارسی و عرب انجام دادہ‌اند.

پی‌نوشتہا:

1. Patna
2. Kashmir, Jamia, Gulbarga, Hamdard, Shantiniketan, Magadh & Bihar
3. Denison Ross
4. Hamdard National Foundation
5. Hinduism, Jainism, Budhism and Sikhism
6. Alberuni,
7. Dr. Shankar Doyal Sharma
8. Syed Mazhar Ali Sandailvi

